

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.18>
УДК 94(477) «19/20»

Юрій ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук,
завідувач відділу української етнології,
Науково-дослідний інститут українознавства
Міністерства освіти і науки України, м. Київ

ORCID: 0000-0002-6463-0920
Email: ukr.etnolog_fus@ukr.net

Ольга ШАКУРОВА

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу української етнології,
Науково-дослідний інститут українознавства
Міністерства освіти і науки України, м. Київ

ORCID: 0000-0001-9842-2997
Email: kalanetika@gmail.com

ПОВНОМАСШТАБНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНИХ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. У статті проаналізовано за матеріалами соціологічних опитувань, вплив повномасштабної агресії Російської Федерації проти України на сучасні етнокультурні процеси. Доведено, що головною метою вторгнення Росії – це повне знищення українського народу, і ця думка домінує в усіх регіонах України, що половина вважають, що ціль нападу – окупація України і приєднання до Росії. З'ясовано, що рівень мовної самоідентифікації українців, за результатами соціологічних опитувань стабільно зростає, а війна, як виклик для всього суспільства тільки прискорює цей процес, тому українська мова як один із наріжних каменів державності сьогодні лише зміцнюється і лінії протистояння у цьому питанні зникають. Виявлено, що від серпня 2021 р. значно зросла кількість опитаних, які самоідентифікують себе як громадяни України (з 75 до 98%) та як «європейці» – з 27 до 57%. Натомість все менше респондентів говорять про себе як про «радянську людину», їх число зменшилось з 21 до 7%. Розкрито, що абсолютна більшість (91%) не підтримують тезу, що «росіяни та українці – це один народ». Показано, що з 24. 02. 2022 р., відбувся різкий

перелом в ідеологічних поглядах українського суспільства щодо будь-яких маркерів пов'язаних із країною-агресором, сталася «декомунізація» та «дерусифікація» суспільної думки. Доведено, що абсолютна більшість (89%) опитаних підтримують визнання дій Росії в Україні геноцидом українського народу. Виявлено, що студентство дуже цікавлять події, що відбуваються в Україні під час російської військової агресії, яка розпочалася в 2014 р., переважна більшість опитаних відчуває відповідальність за долю України й переконана, що може вплинути на її майбутнє. З'ясовано, що на думку більшості опитаних студентів, повномасштабна військова агресія Росії проти України призвела до консолідації українського суспільства й підвищення патріотичних почуттів громадян, тому абсолютна більшість опитаних долучилися до спротиву ворогу.

Ключові слова: Україна, українці, повномасштабна агресія Російської Федерації, соціологічні опитування, етнокультурні процеси, «русский мир».

Yuriy FIIHURNYI

Ph.D. in History,
Head of Ukrainian Ethnology Department
Research Institute of Ukrainian Studies by the
Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv

Oiha SHAKUROVA

Ph.D. in History,
Senior Research Associate of Ukrainian Ethnology Department,
Research Institute of Ukrainian Studies by the
Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv

FULL-SCALE AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE IN THE NATIONAL SCIENTIFIC DISCOURSE: SOCIOLOGICAL DIMENSION OF MODERN ETHNO-CULTURAL PROCESSES

Abstract. The article analyzes the impact of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine on modern ethnocultural processes based on the materials of sociological surveys. It has been proven that the main goal of Russia's invasion is the complete destruction of the Ukrainian people, and this opinion dominates in all regions of Ukraine, while another half believe that the goal of the attack is the occupation of Ukraine and joining Russia. It has been found that the level of linguistic self-identification of Ukrainians, according to the results of sociological surveys, is steadily increasing, and the war, as a challenge for the whole society, only accelerates this process, therefore, the Ukrainian language, as one of the cornerstones of statehood, is only getting stronger today, and the lines of opposition in this matter are disappearing. It was revealed that as of August 2021, the number of respondents who self-identify as citizens of Ukraine (from 75 to 98%) and as "Europeans" - from 27 to 57% - has increased significantly. On the other hand, fewer and fewer respondents refer to themselves as a "Soviet person", their number decreased from 21 to 7%. It was revealed that the absolute majority (91%) do not support the thesis that "Russians and Ukrainians are one people". It is shown that since February 24, 2022, there has been a sharp change in the ideological views of Ukrainian society regarding any markers associated with the aggressor country, "decommunization" and "derusification" of public opinion has occurred. It has been proven that the absolute majority (89%) of those surveyed support the recognition of Russia's actions in Ukraine as genocide of the Ukrainian people. It was found that students are very interested in the events taking place in Ukraine during the Russian military aggression that began in 2014, the vast majority of respondents feel responsible for the fate of Ukraine and are convinced that it can affect its future. It was found that, according to the majority of surveyed students, Russia's full-scale military aggression against Ukraine led to the consolidation of Ukrainian society and increased patriotic feelings of citizens, therefore the absolute majority of respondents joined the resistance to the enemy.

Keywords: Ukraine, Ukrainians, Full-Scale Aggression of the Russian Federation, Sociological Surveys, Ethno-Cultural Processes, "Russian World".

Постановка проблеми. Неоголошена російсько-українська гібридна війна розпочалася ще у лютому 2014 р., коли Російська Федерація (далі – РФ) підступно скориставшись вакуумом у виконавчій владі України спочатку захопила й анексувала Крим, а потім за сприяння своїх проксі й спеціальних підрозділів Федеральної Служби Безпеки РФ, а згодом й за допомогою обмеженого контингенту

Збройних Сил РФ (далі – ЗС РФ) розпочали бойові дії на Сході України, які тривали близько 8 років. Недосягнувши своєї головної мети – створення так званої «Новоросії» і повернення України в лабеті «русского мира», Москва намагалася всі ці роки виснажити Київ та зрештою В. Путін вирішив піти на загострення конфлікту. 24.02.2022 р. він оголосив про початок «спеціальної військової операції» в Україні та

віддав наказ ЗС РФ розпочати широкомасштабне вторгнення з метою «демілітаризації», «денаціфікації» та, врешті-решт, знищення Української держави й української нації.

Актуальність дослідження полягає в тому, що вивчення причин, перебігу й можливих наслідків ескалації війни дає змогу українським вченим осмислити цей жакхливий конфлікт та напрацювати алгоритм дії недопущення подібних катаклізмів у майбутньому. Особливий інтерес у вирішенні цих актуальних питань набувають соціологічні опитування, які дають змогу отримати інформацію, за допомогою якої є можливість краще оцінювати панівні настрої у суспільстві з метою подальшої мобілізації всіх сил задля перемоги над агресором.

Наукова новизна статті полягає у розробці актуальної проблематики яка, незважаючи на публікації з цієї теми залишається ще недостатньо вивченою і тому потребує подальших неупереджених студій.

Ця праця реалізується в межах виконання науково-дослідної роботи, що фінансується з державного бюджету «Етнокультурний розвиток сучасного українського суспільства в умовах політики реваншу Російської Федерації». Вона виконується у Науково-дослідному інституті українознавства МОН України (далі – НДІУ) відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології.

Аналіз досліджень і публікацій. Здійснюючи аналіз останніх напрацювань, у яких започатковано розв'язання даної проблематики, ми можемо стверджувати, що вивчення впливу реваншистської політики Кремля на суспільно – політичні й етнокультурні процеси в сучасній Україні стає важливим об'єктом наукових розвідок. Окремі аспекти цієї контраверсійної теми торкалися у своїх дослідженнях Н. Авер'янова, С. Бойко, Ю. Борејко, Т. Воропаєва, О. Висовень, П. Гай-Нижник, В Горбулін, І. Грабовська, С. Грабовський, О. Єрємєєв, Л. Залізник, С. Здіорук, С. Кагамлик, Я. Калакура, К. Кобченко, І. Краснодемська, В. Крисаченко, М. Обушний, П. Павленко, М. Пірен, Я. Потапенко, І. Преловська, О. Саган, В. Скляр, Б. Соколов, Л. Сорочук, Ю. Фігурний, М. Цюрупа, О. Чирков, О. Шакурова, В. Ятченко та інші.

Разом з тим, соціологічний дискурс аналізу сучасних етнокультурних процесів прямо і опосередковано пов'язаних з широкомасштабним вторгненням російських загарбників ще не став об'єктом спеціальних українознавчих досліджень.

Джерельною базою наукової праці є результати соціологічних опитувань як провідних соціологів України (група «Рейтинг»), так і власні дослідження вчених-українознавців НДІУ МОН України.

Метою дослідження є аналіз матеріалів соціологічних опитувань, які характеризують вплив повномасштабної агресії РФ проти України на сучасні етнокультурні процеси. Завдання дослідження: стисло охарактеризувати історіографію вивчення проблеми й джерельну базу; проаналізувати

етнокультурну компоненту в опитуваннях провідних соціологів України; визначити вплив політики російського реваншизму на етнокультурні ознаки та інші, пов'язані з ними у середовищі студентської молоді за результатами спеціального опитування, проведеного науковцями відділу української етнології НДІУ МОН України; підвести підсумки.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 р. для України й українців настала інша реальність. Війна, яка дотого тривала вісім років на Донбасі, тепер постукала у двері кожної родини. Українська політична нація об'єдналася заради однієї мети – знищення російських окупантів й визволення всіх українських земель.

Головним завданням українських вчених є всіляко задіяти свій інтелектуальний потенціал для перемоги над ворогом. Соціологічні опитування не лише є важливим інструментом який допомагає об'єктивно аналізувати реальний стан функціонування держави, дієздатності грома-дянського суспільства, настрої громадян тощо, а й виявити головні тенденції етнокультурних, державо-творчих інацієтворчих процесів, щоби знищити загарбників, відновити зруйнований потенціал (політичний, економічний, фінансовий, культурний, військовий), увійти до складу ЄС і НАТО та стати однією з провідних європейських і світових держав.

За результатами опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 1 березня 2022 р, 98% опитаних підтримали діяльність Збройних Сил України (далі – ЗСУ), 93% підтримали рішення Президента В. Зеленського, 84% підтримали дії місцевих голів. 80% опитаних зазначили, що готові захищати цілісність України зі зброєю у руках. У порівнянні із довоєнними часами цей показник значно зріс (у 2020 році – 59%). Найвищий рівень готовності спостерігається на Заході та у Центрі, дещо нижчий рівень готовності – на Півдні та Сході. Але навіть у південно-східних регіонах надзвичайно високий рівень готовності воювати за Батьківщину (на Півдні – майже 80%, на Сході – майже 60%). У гендерному розрізі готовність воювати зі зброєю за Україну висловили 90% чоловіків та 70% жінок [4].

Аудиторія: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу. Вибірка репрезентативна за віком, статтю і типом поселення. Вибіркова сукупність: 1200 респондентів. Метод опитування: CATI (Computer Assisted Telephone Interviews - телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера). Помилка репрезентативності дослідження з довірчою імовірністю 0,95: не більше 2,8%. [4]. Оскільки, соціологічний інструментарій групи «Рейтинг» при проведенні соціопитувань є тототжним, надалі ми його не дублюємо.

Соціологічна група «Рейтинг» 8 – 9 березня 2022 р. провела загальнонаціональне опитування. За його результатами 63% респондентів підтримують ідею розриву зв'язків Української Православної Церкви Московського Патріархату (далі – УПЦ МП) з Російською Православною Церквою (далі – РПЦ) Не

підтримують цю пропозицію лише 10%, ще 18% відповіли, що їм байдуже, а 9% не змогли відповісти на це запитання. Знаково, що серед вірян УПЦ МП також більше половини підтримують розірвання зв'язків з РПЦ, чверть каже, що їм байдуже і лише 13% з них проти розриву [6].

За підсумками Четвертого загальнонаціонального опитування українців в умовах війни, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 12-13 березня 2022 р.

56% опитаних вважають, що головна мета вторгнення РФ – це повне знищення українського народу, і ця думка домінує в усіх регіонах України. Ще половина вважають, що ціль нападу – окупація України і приєднання до РФ. Тільки 15-17% думають, що РФ переслідує мету змінити політичний курс України чи запобігти розміщенню баз НАТО, 10% – вважають, що мотивом є знищення військової інфраструктури, 5% – провокування НАТО на війну. Тих хто вважає, що вторгнення РФ мало за мету захистити російськомовних – лише 2%. [10].

За результатами П'ятого загальнонаціонального опитування «Україна в умовах війни», проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 18 березня 2022 р., абсолютна більшість опитаних (82%) вважають загрозу розколу країни малоімовірною, ця впевненість суттєво зросла внаслідок згуртування громадян під час війни [7].

Шосте загальнонаціональне опитування проведене Соціологічною групою «Рейтинг» 19 березня 2022 р. було присвячено аналізу мовного питання в Україні в умовах війни. Проаналізувавши результати опитування соціологи зазначають, що за останнє десятиліття спостерігається стала динаміка зростання кількості тих, хто вважає українську мову рідною: з 57% у 2012 році до 76% у 2022 році. Російська за 10 років втратила з 42 до 20%. У цій динаміці слід звернути увагу на наступні тенденції. Перше: помітні зміни у мовній самоідентифікації відбулися між 2012-2016 роками. Одними із ключових причин стали а) реакція суспільства на експерименти тодішньої влади у мовній політиці; б) події Революції Гідності; та в) агресія РФ проти України у 2014 році та тимчасова окупація Криму та окремих територій Донецької та Луганської областей. Друге: позитивна динаміка у самоідентифікації відбулася за рахунок зміни ставлення до української мови у центрі, а також на півдні та сході України [11].

Водночас, наголошують дослідники, практичний бік справи має дещо інший вигляд: мовна самоідентифікація та мова в побуті – це дві різні площини. Вони констатують стале зменшення російськомовного сегменту українців: у 2012 таких респондентів було близько 40%, наприкінці 2021 – 26%, а на початку війни – 18%. Натомість, «перетік» російськомовних відбувається усегмент «двомовних» (з 15 до 32%). Кількість тих, хто постійно користується лише українською вдома зросла незначно з 44% до 48%. Процес переходу на іншу мову спілкування не є одномоментним і потребує певної адаптації. Сьогодні важливо, що дві третини тих, хто

користується двома мовами у побуті готові найближчим часом перейти виключно на українську. Серед російськомовних – таких третина [11].

Соціологи відзначають, що безпрецедентне єднання суспільства на тлі війни різко вплинуло і на ставлення до статусу мови: сьогодні абсолютна більшість (83%) за те, щоб українська була єдиною державною мовою в Україні. Така думка домінує в усіх макрорегіонах, вікових та мовних групах. З іншого боку за надання державного статусу російській мові до війни виступали майже чверть, а сьогодні – лише 7%. У мирний час за надання статусу державної російській традиційно виступали мешканці півдня та сходу, але навіть у цих регіонах таких було лише третина, а сьогодні їх кількість зменшилась майже вдвічі [11].

Наразі, результати опитування свідчать, що мова є швидше регіональною особливістю, але не способом мислення. Наводимо приклад, у грудні 2021 року серед двомовних РФ агресором вважали 65%, серед російськомовних – половина. Водночас, у сегменті україномовних кожен десятий мав проросійські погляди. Прихильність до РФ визначалася не так мовою спілкування, як політичними поглядами та впливом пропаганди і коригувалася з рівнем підтримки проросійських партій (ОПЗЖ, Наші, Шарій). Сьогодні більшість (67%) вважають, що ніяких проблем між україномовними та російськомовними громадянами в Україні не існує. 19% вважають, що мовна проблема існує, але вона не є настільки важливою. Лише 12% вважають, все-таки, що це питання є загрозою для внутрішньої безпеки. Важливо, що тези про наявність проблеми у мовній сфері є популярними не серед російськомовного населення, а саме у західних регіонах, де українська домінує в усіх сферах. Важливо, що згідно з попереднім дослідженням, лише 2% українців вважають, що РФ прийшла захищати російськомовних громадян України – цей міф українці не прийняли [11].

Загалом, проаналізувавши вагомий фактологічний кейс дослідники Соціологічної групи «Рейтинг» наголошують: «1. Рівень мовної самоідентифікації українців стабільно зростає. Війна, як виклик для всього суспільства тільки прискорить цей процес. Українська мова як один із наріжних каменів державності сьогодні лише зміцнюється і лінії протистояння у цьому питанні зникають. 2. Перехід на українську у побуті відбувається еволюційно. Руйнування міфу про «братній народ», ізоляція РФ від світового культурного та інформаційного контексту лише сприятимуть його пришвидшенню в українському суспільстві. 3. «Мовна проблема» та намагання розпочинати дискусії навколо цієї теми не мають підтримки у більшій частини населення. Ця проблема носить суто політичний і частково локальний характер. Попри це, більшість громадян, незалежно від мови спілкування, усвідомлюють, що у нас один спільний ворог – росія, яка намагається знищити нашу державність. Найбільш постраждалими від дій агресора є саме російськомовні міста сходу. В лавах Збройних сил України поруч воюють україномовні та

російськомовні і вони об'єднані єдиною метою – перемогою над ворогом. Після перемоги можна очікувати продовження змін у мовній самоідентифікації громадян та розширення сфери використання української мови у всіх сферах» [1].

Соціологічна група «Рейтинг» 6 квітня 2022 р. провела Восьме загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни». Результати опитування засвідчили значне зростання почуття гордості за Україну серед респондентів. Якщо у серпні 2021 року 34% опитаних зазначали, що відчують гордість за державу (у той час переважала емоція суму щодо України), то сьогодні це відчуття є домінуючим (80%). Сум щодо України відчують 32%, радість – 20%, страх – 16%, гнів – 11%, зацікавленість – 6%. Сьогодні такі емоції як байдужість та сором щодо України практично відсутні у респондентів. Відчуття гордості за Україну є домінуючою серед усіх респондентів, незалежно від віку чи регіону проживання. Радість дещо більше відчують мешканці центру країни (період опитування збігається з визволенням від окупантів центральних областей), також радість більш поширена емоція щодо України серед молоді. Водночас, страх за Україну сьогодні найчастіше фіксується серед жителів сходу. Від серпня 2021 р. значно зросла кількість опитаних, які самоідентифікують себе як громадяни України (з 75 до 98%) та як «європейці» – з 27 до 57%. Натомість все менше респондентів говорять про себе як про «радянську людину», їх число зменшилось з 21 до 7%. Громадянська самосвідомість сьогодні домінує в усіх вікових та регіональних групах. Щодо проєвропейської самоідентифікації, то практично відсутні відмінності у вікових фракціях. Водночас, фіксуються певні різниці по макрорегіонах: європейська ідентифікація дещо більше переважає на заході та у центрі. Прорадянська ідентичність відносно частіше серед найстарших [2].

Соціологи засвідчили, що абсолютна більшість (91%) не підтримують тезу, що «росіяни та українці – це один народ». Тих, хто має таку думку, сьогодні лише 8% (у серпні 2021 таких було – 41%, у березні 2022 – 21%). Підтримка такої ідеї ще фіксується серед 23% мешканців сходу та 13% старших опитаних. Натомість в інших макрорегіонах та вікових групах підтримка такої тези майже відсутня. За останній місяць у півтори рази зросла кількість тих, хто вважає, що відновлення дружніх відносин українців з росіянами є взагалі неможливим (з 42% до 64%). 22% вважають, що це може статися не менше, ніж через 20-30 років. Тих, хто бачить таке примирення у перспективі до 15 років, – близько 10%. Навіть у регіонах півдня та сходу більше половини опитаних не вірять у відновлення дружби між народами. 76% підтримують ініціативу перейменування вулиць та інших об'єктів, назви яких пов'язані з РФ [2].

Результати опитування засвідчили, що зростає підтримка ідеї розриву зв'язків УПЦ МП з РПЦ. Якщо на початку березня цю думку під-

тримували – 63%, то на початок квітня таких вже нараховувалося 74%, її повністю відкидають – лише 7%. Важливо, що половина опитаних (51%) надають право державі остаточно заборонити діяльність УПЦ МП на території України (заборону підтримують дві третини опитаних мешканців заходу й лише 29% – сходу). Водночас, 21% підтримують позбавлення пільг й скасування договорів оренди церковних приміщень. Разом з тим, 20% виступають за невтручання Української держави у справи церкви – найбільше таких на сході (35%) і півдні (25%)[2].

Соціологічною групою «Рейтинг» в рамках Десятого загальнонаціонального опитування в умовах війни 27 квітня 2022 р. проведено комплексне дослідження ідеологічних маркерів українського суспільства. Напередодні 9 травня респондентам ставилися питання щодо радянського минулого, ролі та участі українського народу у Другій світовій війні, національно-визвольного руху, оцінки історичних постатей, відношення до заборони символів та демонтажу пам'ятників. Окремо вивчалось питання національної приналежності, мови та ставлення до різноманітних етнічних груп. Повномаштабна агресія РФ проти України відчутно вплинула на сприйняття ідеологічних питань, особливо пов'язаних зі «спільною» радянською історією. Результати багаторічних спостережень в Україні та РФ підтверджували рух громадської думки у протилежних напрямках щодо історичного минулого. Прикладом цього є показник ностальгії за розпадом СРСР: у РФ за останні десять років він здебільшого зростає (з 2010 року показник зріс з 55% до 63%), в Україні – знижується (з 2010 року з 46% до 11%). В результаті, на місце колись значимих та нав'язаних радянською пропагандою історичних постатей почали повертатися українські національні герої та символи. Таким чином, станом на кінець квітня 2022 року в Україні зафіксовано найнижчий за історію спостережень показник ностальгії за розпадом СРСР (11%). Не жалкують за ним – абсолютна більшість – 87%. Наприкінці лютого 2022 року, в результаті агресії РФ, відбувся різкий перелом в ідеологічних поглядах українського суспільства щодо будь-яких маркерів пов'язаних із країною агресором. Відбулася «декомунізація» та «дерусифікація» суспільної думки. Усе «радянське» часто тепер сприймається як російське, а відповідне – вороже. Головна причина – використання російською пропагандою у війні проти України радянських символів та спекуляцій на «спільному» історичному минулому [3].

Абсолютна більшість (89%) опитаних підтримують визнання дій ЗС РФ в Україні геноцидом українського народу. 76% – за заборону використання символів Z та V, які малюють рашисти на російській військовій техніці та широко задіють у пропаганді, 74% – за заборону «георгіївської» стрічки в Україні, характерно, що за 5 останніх років підтримка останньої ініціативи зросла з 45 до 74%[3].

Сьогодні 92% опитаних вважають себе українцями за національністю. 5% – росіянами, 3% – відносять себе до інших етносів. Цікаво, що з 2008 по

2014 роки спостерігався сталий національний розподіл: біля 83% вважали себе українцями, біля 15% – росіянами. Після окупації Криму та частини Донбасу у 2014 кількість респондентів, котрі ідентифікували себе як росіяни зменшилася до 11%, а кількість українців зросла – до 87-88%. При цьому за останні вісім років кількість тих, хто вважав себе росіянами, поступово зменшувалася. Дослідження ставлення до різноманітних етнічних та мовних груп, котрі проживають в Україні показали переважно позитивне, або ж позитивно-нейтральне ставлення респондентів до них. Найкраще українці ставляться до україномовних (95% – позитивно) та російськомовних (57% – позитивно, 30% – нейтрально, 13% – негативно) українців. Позитивне ставлення переважає також і щодо євреїв (60%) та угорців (49%), що проживають на території нашої держави. Вже під час війни погіршилося ставлення до росіян, які проживають в Україні, мешканців окупованого Криму та мешканців т.зв. ДНР/ЛНР [3].

Мовна самоідентифікація та мова в побуті – дві різні площини. Соціологи констатують стале зменшення російськомовного сегменту українців: у 2012 таких респондентів було близько 40%, наприкінці 2021 – 26%, на початку війни – 18%, станом на кінець квітня – 15%. Натомість, «перетік» російськомовних відбувається усегмент «двомовних» (з 15 до 33%). Кількість тих, хто постійно користується лише українською вдома зросла незначно з 44% до 51%. Українську рідною мовою вважають 80% опитаних, російську – 16%, іншу мову – 3% [3].

Соціологічною групою «Рейтинг» в рамках Сімнадцятого загальнонаціонального опитування в умовах війни 17-18 серпня 2022 р. проведено комплексне дослідження різноманітних маркерів патріотизму українців. Напередодні Дня Незалежності респондентам ставилися питання щодо віри у перемогу, емоцій, які сьогодні відчувають громадяни стосовно країни та себе, оцінки становища нашої держави у світі, громадянської та мовної ідентичності, частоти споживання російського інформаційного контенту, ставлення до різноманітних етнічних груп. 93% опитаних впевнені, що Україна зможе відбити напад РФ. Якби сьогодні стояв вибір підтримати проголошення Незалежності України, то абсолютна більшість (86% однозначно і 11% скоріше) зробили б це. Порівняно з минулим роком цей показник зріс з 80 до 97%, порівняно з 2012 роком – з 62 до 97%. Абсолютна більшість опитаних ідентифікує себе як громадян України (94%). Майже стільки ж – мешканцем свого регіону. Половина ідентифікують себе європейцями (близько 30% – ні). «Радянською людиною» ототожнюють себе майже 10%, натомість більше 80% – ні [8].

Соціологи свідчать, що продовжує зростати кількість тих, хто частіше розмовляє українською вдома. Так, сьогодні 51% зазначили, що розмовляють вдома українською (у квітні 2022 – 48%), третина – двома мовами, 13% – російською. Більше половини мешканців півдня і сходу двомовні,

близько чверті – російськомовні. Використання російською у побуті зменшилося приблизно вдвічі. 76% вказали українську мову як рідну, 19% – російську. При цьому 30% російськомовних вважають своєю рідною українську. 86% вважають, що українська мова повинна бути єдиною державною мовою. 10% підтримують статус російської, як офіційної в окремих регіонах, лише 3% за російську як другу державну мову в Україні. Більше половини опитаних до війни постійно спілкувалися українською мовою, чверть – інколи, кожен п'ятий – рідко або ніколи. За останні півроку кількість тих, хто почав постійно спілкуватися українською, збільшилася до 64%. Інколи говорять українською 24%, рідко або ніколи – 12%. Частіше почали використовувати українську мешканці півдня і сходу, переселенці. 19% українців з початку війни перейшли на постійне або частіше використання української мови. Загалом з початку війни 41% російськомовних та двомовних почали частіше говорити українською, з них 24% – постійно, 17% – частіше [8]. Також спостерігається різке зниження рівня споживання російського інформаційного контенту серед українців. Більше 40% опитаних взагалі перестали дивитися російські серіали, ще чверть не дивилися раніше і зараз не дивляться. Загалом майже 70% не дивилися російські серіали протягом останніх півроку і ця цифра зросла втричі. Тільки 15% продовжують дивитися російські серіали як і раніше. Більше 40% опитаних взагалі перестали слухати російську музику, ще 18% не слухали раніше і зараз не слухають. Загалом майже 60% не слухали російську музику протягом останніх півроку і ця цифра зросла майже вп'ятеро. Тільки чверть продовжують слухати російську музику як і раніше. До повномасштабного вторгнення частіше за інших російські серіали дивилися старші опитані, жінки, мешканці сходу та півдня. Музику слухали молодь та представники середнього покоління, чоловіки. Сьогодні російські серіали частіше дивляться представники середнього покоління та жінки. Натомість щодо музики, то значно вирізняються у частоті споживання представники молоді, середнього покоління та чоловіків (третина у цих категоріях надалі продовжують слухати музику російських виконавців) [8].

Відділ української етнології НДІУ та кафедра соціології Державного університету телекомунікацій впродовж травня 2022р. (ідея та реалізація – О. Семенової, фахова підтримка – О. Клименко й В. Ятченка при активній допомозі О. Шакурової, Л. Отрошко, О. Чиркова та Ю. Фігурного) здійснили комплексне соціологічне дослідження стану духовності молодих українських громадян під час неоголошеної російсько-української гібридної війни. Зокрема, в анкеті зазначалося: «Нас цікавлять і Ваші думки про цю проблему, тож просимо Вашої допомоги. Відмітьте, будь ласка, найбільш прийнятний для Вас варіант відповіді або запропонуйте свій. Заздалегідь вдячні за щирі відповіді!» [1].

Студентська молодь України активно відгукнулася на прохання науковців. Було отримано 1 085 електронних анкет. Стать опитаних: чоловіча – 329 (30,3%), жіноча – 756 (69,7%). Курс навчання: 1 курс – 369 (34,4%), 2 курс – 317 (29,2%); 3 курс – 183 (16,9%); 4 курс – 152 (14%), 5 курс – 40 (3,7); 6 курс – 24 (2,2%). Профіль навчання: гуманітарний – 432 (39,8%), технічний – 301 (27,7%), економічний – 111 (10,2%); природничий – 142 (13,1%); медичний – 44 (4,1%); історичний – 4 (0,4%); ФЕРВ – 3 (0,3%); філологічний – 2 (0,2%) [5].

Регіон проживання: Житомирська обл. – 210 (19,4%), Закарпатська обл. – 168 (15,5%), Львівська обл. – 153 (14,1%), Чернігівська обл. – 111 (10,2%), Миколаївська обл. – 103 (9,5%), м. Київ – 61 (5,6%), Харківська – 36 (3,3%), Рівненська обл. – 23 (2,1%), Хмельницька обл. – 23 (2,1%), Вінницька обл. – 16 (1,5%), Волинська обл. – 16 (1,5%), Дніпропетровська – 16 (1,5%), Чернівецька обл. – 15 (1,4%), Тернопільська обл. – 13 (1,25%), Полтавська обл. – 10 (0,9%), Черкаська обл. – 8 (0,7%), Одеська обл. – 7 (0,6%), Сумська обл. – 7 (0,6%), Донецька обл. – 3 (0,3%) [5].

Більшість опитаних ідентифікує себе як україномовний громадянин – 467 (43%), далі слідує: двомовний українець – 322 (29,75%), етнічний українець 253 (23,3%), російськомовний громадянин – 24 (2,2%) й етнічний росіянин – 3 (0,3%).

На запитання: «Чи пишаєтесь Ви тим, що є громадянином України?» молодь відповіла: «2.1 Так – 1043 (96,1%); 2.2 Ні – 8 (0,7%); Важко відповісти – 28 (2,6%)».

Переважає більшість відчуває інтерес до минулого України: так – 934 (86,1%); ні – 29 (2,7%), важко відповісти 29 (2,7%) [5].

Студенство цікавлять події, що відбуваються в Україні під час російської військової агресії, яка розпочалася в 2014 р.: «4.1 Так – 976 (90%); 4.2 Ні – 19 (1,8%); 4.3. Важко відповісти 19 (1,8%)». Переважає більшість опитаних відчуває відповідальність за долю України, таких – 908 (83,7%), байдужих – 24 (2,2%), тим кому важко відповісти 149 (13,7%). Більшість студентської молоді переконана, що може вплинути на майбутнє України, їх – 788 (72,6%), скептиків – 55 (5,1%), тим кому важко відповісти 235 (21,7%). На 799 (73,6%) опитаних вплинули події 24.02.2022 р. на стан їх національної самоствідомості та самоідентифікації, не вплинули на 204 (18,8%), 82 (7,6%) важко відповісти. У 507 (46,7%) опитаних змінилися стосунки з друзями або родичами з початком російської військової агресії, не змінилися у 467 (43%), тим кому важко відповісти 111 (10,2%) [5].

Українську мову вважають рідною – 990 (91,2%), російську – 59 (5,4%), суржик – 4 (0,4%). У навчальному процесі переважна більшість спілкується виключно українською – 1015 (93,5%), незначна кількість російською – 36 (3,3%), двома – 2 (0,2); суржиком – 1 (0,1%). Вдома та у колі друзів молодь спілкується: українською – 745

(68,7%), російською – 214 (19,7%), суржиком – 26 (2,4%). Під впливом російської військової агресії у 824 (75,9%) опитаних з'явилося бажання спілкуватися виключно українською мовою, у 146 (13,5%) такого бажання нема, важко відповісти – 115 (10,6%). 887 (81,8%) опитаних вважають, що активне впровадження української мови в усіх сферах життя українського суспільства є одним із чинників протистояння російському культурному впливові, 85 (7,8%) з цим не погоджуються, важко відповісти – 113 (10,4%) [5].

З початком війни РФ проти України в 663 (61,1%) опитаних змінилися літературні, музичні та інші культурні уподобання, у 312 (27,8%) не змінилися. Важко відповісти – 110 (10,1%). Загалом, з початком російської військової агресії у 2014 р. студентські уподобання зазнали таких змін: 666 (61,4%) опитаних стали споживати більше україномовної продукції, 158 (14,6%) стали споживати виключно україномовну продукцію й лише 200 (18,45) споживають російськомовну та україномовну продукцію в однакових частках. У 955 (88,%) опитаних з'явилося негативне ставлення до росіян та російської культури після початку повномасштабної агресії РФ проти України, 42 (3,9%) так не вважають, а 88 (8,1%) важко відповісти на це запитання. 584 (53,8%) опитаних вважають, що російськомовний аудіо та відеопроduct (музика, фільми, серіали тощо) має бути повністю витіснений з вітчизняного культурного простору, з цим не погоджуються 217 (20%), 284 (26,2%) важко відповісти на це запитання [5].

На думку 1041 (95,9%) опитаних, повномасштабна військова агресія РФ проти України (24.02.22) призвела до консолідації українського суспільства й підвищення патріотичних почуттів громадян, 6 (0,6%) так не вважають, а 38 (3,5%) важко відповісти. 967 (89,1%) опитаних долучилися до спротиву російській агресії в Україні, 118 (10,9%) відповіли негативно. 419 (38,6%) опитаних долучилися до інформаційного спротиву (розвінчування фейків, боротьба з ботами, тролінг у соціальних мережах). 232 (21,4%) приєдналися до культурного спротиву (відмова від російської та російськомовних музики, літератури та кіно). 180 (16,6%) займаються волонтерською діяльністю. 112 (10,3%) влаштовують економічний спротив (відмовляються від споживання російських товарів). 22 (2%) беруть участь у теробороні й інших збройних формуваннях України. 8 (0,75) беруть участь у акціях протесту проти російських загарбників [5]. 650 (59,9%) опитаних підтримують отримання Томосу про Автокефалію Православної Церкви України, не підтримує – 47 (4,3%), 383 (35,8%) важко відповісти на це питання. У свою чергу, 729 (67,2%) опитаних підтримують заборону діяльності УПЦ МП в Україні, не підтримують – 65 (6%), а 291 (26,8%) важко відповісти на це запитання [5]. Варто зазначити, що акцентується увага і на збереженні і продукуванні культурних кодів, адже це має великий потенціал в утвердженні України в світовому культурному

просторі, є консолідуючим чинником політичної єдності суспільства, особливо в сучасних умовах гібридної війни та боротьби українців проти російської збройної агресії [9].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши за матеріалами соціологічних опитувань, вплив повномасштабної агресії РФ проти України на сучасні етнокультурні процеси, ми прийшли до таких підсумків:

1. Незважаючи на перший шок від широкомасштабного нападу ЗС РФ, 98% опитаних підтримали ЗСУ, 93% підтримали рішучі дії Президента В.Зеленського, 80% опитаних зазначили, що готові захищати цілісність України зі зброєю у руках.

2. Українці переконані, що головна мета вторгнення ЗС РФ – це повне знищення українського народу, і ця думка домінує в усіх регіонах України. Ще половина вважають, що ціль нападу – окупація України і приєднання до РФ. Абсолютна більшість опитаних (82%) вважають загрозу розколу країни малоймовірною, ця впевненість суттєво зросла внаслідок згуртування громадян під час війни.

3. Оскільки, де-факто УПЦ МП перетворилося на п'яту колону окупантів, то більшість респондентів підтримують ідею розриву зв'язків УПЦ МП з РПЦ. Також, половина опитаних надають право державі остаточно заборонити діяльність УПЦ МП на території України.

4. Соціологічні опитування свідчать, що рівень мовної самоідентифікації українців стабільно зростає, а війна, як виклик для всього суспільства тільки прискорить цей процес. Українська мова як один із наріжних каменів державності сьогодні лише зміцнюється і лінії протистояння у цьому питанні зникають.

5. Результати опитування засвідчили значне зростання почуття гордості за Україну серед респондентів. Емоція гордості за Україну є домінуючою серед усіх респондентів, незалежно від віку чи регіону проживання. Від серпня 2021 р. значно зросла кількість опитаних, які самоідентифікують себе як громадяни України (з 75 до 98%) та як «європейці» – з 27 до 57%. Натомість все менше респондентів говорять про себе як про «радянську людину», їх число зменшилось з 21 до 7%.

6. Соціологи засвідчили, що абсолютна більшість (91%) не підтримують тезу, що «росіяни та українці – це один народ». Тих, хто має таку думку, сьогодні лише 8% (у серпні 2021 таких було – 41%, у березні 2022 – 21%). Навіть у регіонах півдня та сходу більше половини опитаних не вірять у відновлення дружби між народами.

7.3 24. 02. 2022 року, в результаті агресії РФ, відбувся різкий перелом в ідеологічних поглядах українського суспільства щодо будь-яких маркерів пов'язаних із країною агресором. Відбулася «декомунізація» та «дерусифікація» суспільної думки. Усе «радянське» тепер сприймається як російське й вороже.

8. Абсолютна більшість (89%) опитаних підтримують визнання дій ЗС РФ в Україні геноцидом українського народу. 76% – за заборону використання символів Z та V, які малюють рашисти на російській військовій техніці та широко задіюють у пропаганді й у побуті, 74% – за заборону «георгіївської» стрічки в Україні.

9. Респонденти впевнені, що Україна зможе відбити напад РФ. Якби сьогодні стояв вибір підтримати проголошення Незалежності України, то абсолютна більшість (86% однозначно і 11% скоріше) зробили б це. Порівняно з минулим роком цей показник зріс з 80 до 97%, порівняно з 2012 роком – з 62 до 97%.

10. Студентство дуже цікавлять події, що відбуваються в Україні під час російської військової агресії, яка розпочалася в 2014 р. Переважна більшість опитаних відчуває відповідальність за долю України. Більшість студентської молоді переконана, що може вплинути на майбутнє України.

11. На думку більшості опитаних студентів, повномасштабна військова агресія РФ проти України (24.02.22) призвела до консолідації українського суспільства й підвищення патріотичних почуттів громадян. Абсолютна більшість опитаних приєдналася до спротиву російській агресії в Україні. Зокрема, вони долучилися до інформаційного спротиву (розвінчування фейків, боротьба з ботами, тролінг у соціальних мережах), приєдналися до культурного спротиву (відмова від російської та російськомовних музики, літератури та кіно), займаються волонтерською діяльністю, влаштовують економічний спротив (відмовляються від споживання російських товарів), беруть участь у теробороні й інших збройних формуваннях України) та задіяні в акціях протесту проти російських загарбників.

12. Наразі перед Україною та її громадянами стоїть два головних виклики: військовий – як швидко ЗСУ знищать російських агресорів і звільнять тимчасово окуповані території та внутрішній – чи зуміють українці остаточно демонтувати кланово-олігархічну систему й увійти до складу ЄС і НАТО. Саме тому, державницька позиція української влади та громадянського суспільства має сприяти цивілізаційному розвитку українського народу, розбудові української політичної нації, творенню конкурентної Української держави, консолідації українців в умовах неоголошеної російсько-української гібридної війни та остаточній перемозі над ворогом заради розбудови демократичної, духовної, правової, інноваційної, заможної і потужної Української Самостійної Соборної Держави.

1. Анкета. Архів відділу української етнології НДІУ. 2022 р. 4 с.
2. Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyn_y_6_aprelya_2022.html

3. Десяте загальнонаціональне опитування: ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyatyy_obschenacionalnyy_opros_ideologicheskie_markery_voyn_y_27_aprelya_2022.html
4. Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
5. Матеріали соціологічного опитування студентської молоді України (травень 2022р.). Архів відділу української етнології НДІУ.
6. Оцінка ситуації в Україні (8-9 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_v_ukraine_8-9_marta_2022.html
7. П'яте загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (18 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatyy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_18_marta_2022.html
8. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. (17 – 18 серпня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/smnadcyate_zagalnonacjonalne_opytuvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.htm
9. Сорочук Людмила. Роль національної культури у деконфліктизації українства. *Українознавчий альманах*. 2020. Випуск 27. С.129–134. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/391/375>
10. Четверте загальнонаціональне опитування українців в умовах війни (12-13 березня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/chetvertyy_obschenacionalnyy_opros_ukraincev_v_usloviyah_voyny_12-13_marta_2022_goda.html
11. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022) URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html

References

1. Anketa. (2022). *Arkhiv viddilu ukrainskoi etnologii NDIU* [Questionnaire. Archive of the Department of Ukrainian Ethnology of Research Institute of Ukrainian Studies]. 4 p. (in Ukraine).
2. *Vosme zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny.* (2022) [Eighth nationwide survey: Ukraine in war conditions (April 6, 2022)]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprel_ya_2022.html (in Ukraine).
3. *Desiate zahalnonatsionalne opytuvannia: ideolohichni markery viiny.* (2022) [Tenth National Survey: Ideological Markers of War (April 27, 2022)]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyatyy_obschenacionalnyy_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html (in Ukraine).
4. *Zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny.* (2022) [National survey: Ukraine at war (March 1, 2022)]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html (in Ukraine).
5. *Materialy sotsiolohichnoho opytuvannia studentskoi molodi Ukrainy* (2022). *Arkhiv viddilu ukrainskoi etnologii NDIU* [Materials of a sociological survey of student youth of Ukraine (May 2022). Archive of the Department of Ukrainian Ethnology of the Ukrainian National University]. (in Ukraine).
6. *Otsinka sytuatsii v Ukraini.* (2022). [Assessment of the situation in Ukraine (March 8–9, 2022)]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_v_ukraine_8-9_marta_2022.html (in Ukraine).
7. *Piate zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny.* (2022) [Fifth nationwide poll: Ukraine at war (March 18, 2022)]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatyy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_18_marta_2022.html (in Ukraine).
8. *Simnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti.* (2022) [Seventeenth national survey: Identity. Patriotism. Values. (August 17-18, 2022)]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/smnadcyate_zagalnonacjonalne_opytuvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.htm (in Ukraine).
9. Sorochuk Liudmyla. (2020). *Rol natsionalnoi kultury u dekonfliktyzatsii ukrainstva* [The role of national culture in the de-conflicting of Ukrainianess]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vyp. 27. Pp. 129–134. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/391/375> (in Ukrainian).
10. *Chetverte zahalnonatsionalne opytuvannia ukrainsiv v umovakh viiny.* (2022) [The fourth nationwide survey of Ukrainians in war conditions (March 12–13, 2022)]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/chetvertyy_obschenacionalnyy_opros_ukraincev_v_usloviyah_voyny_12-13_marta_2022_goda.html (in Ukraine).
11. *Shoste zahalnonatsionalne opytuvannia: movne pytannia v Ukraini.* (2022) [Sixth nationwide survey: language issue in Ukraine (March 19, 2022)] URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html (in Ukraine).